

LA COL·LECCIÓ ORNITOLÒGICA DEL MUSEU REGIONAL D'ARTÀ

Per Cati Artigues i Toni Muñoz

Amb aquest article encetam una nova secció a *Es Busqueret* amb la qual intentarem conèixer una mica més les diferents col·leccions naturalístiques històriques repartides pel nostre territori insular, la majoria víctimes de l'oblit dins vells prestatges, però de tant en tant reclamades pels experts que cerquen en elles una fotografia d'un moment determinat de la nostra història natural, com a referència necessària per a entendre els vertiginosos canvis que viu actualment el món.

La col·lecció d'aucells del Museu d'Artà es va gestar a una cambra tancada situada a les golfes de la casa de l'apotecari *Pujamunt*, D. Llorenç Garcias i Font, a la plaça des Marxando d'Artà, al mateix emplaçament on regentava la farmàcia del poble. L'atracció de D. Llorenç pel món de les aus pot semblar secundària si tenim en compte la seva especial dedicació al món de la botànica i l'entomologia, però el seu interès ornitològic no resulta diferent al que tenia per observar, estudiar i conèixer qualsevol organisme que formàs part del seu entorn natural, per la qual cosa no deixava passar l'ocasió d'incorporar, a la seva col·lecció particular, qualsevol peça natural que li resultàs d'interès.

D. Llorenç no perseguia el col·leccionisme purament recol·lector, o

l'acumulació de peces exòtiques, rares o especials, sinó el coneixement del seu entorn natural, el d'Artà, el de Mallorca, i emprava el col·leccionisme com a metodologia per al seu estudi. No es conformava just amb la identificació de la peça obtinguda, a la qual s'enfrontava sempre amb pocs recursos i lluny de l'ajuda d'experts o d'institucions científiques. La seva determinació, els seus anys de formació a Barcelona i la seva participació i implicació directa a l'Institut Catalana d'Història Natural, el conduïren sempre a aplicar un sistema meticulós i metòdic, anotant sempre totes les dades possibles de cada una de les peces de les seves col·leccions. En aplicació d'aquesta metodologia, D. Llorenç no acollia cap peça de la que no tingués garantia que havia estat capturada o recollida a Mallorca ja que, com hem dit, el seu principal objectiu era el coneixement de la biodiversitat local que l'envoltava.

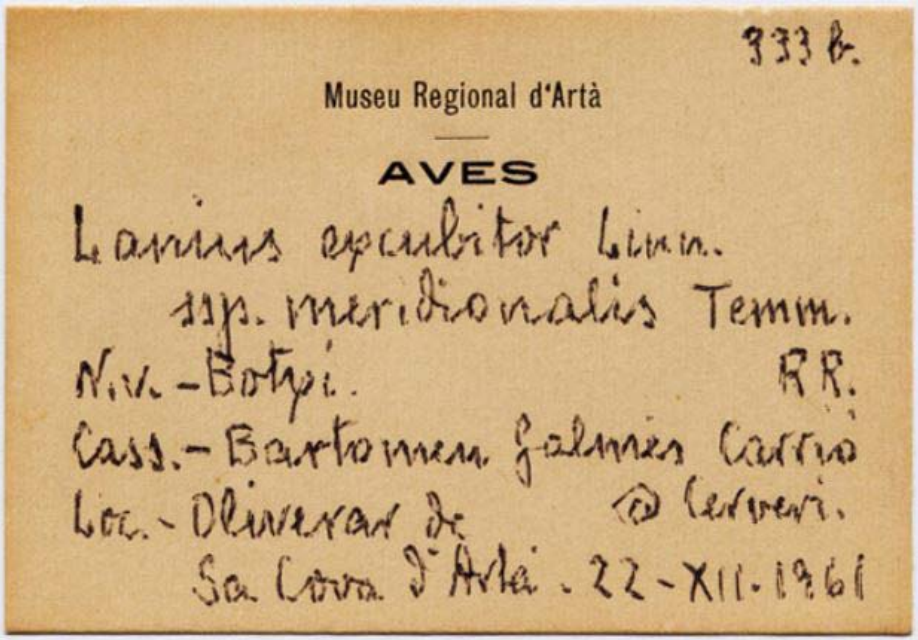
Els inicis de la col·lecció científica

D. Llorenç començà la col·lecció ornitològica del Museu d'Artà en el moment de la seva inauguració al 1927, aportant inicialment alguns exemplars procedents de la seva col·lecció parti-

cular. També va aconseguir per al Museu algunes peces ja naturalitzades, donades pels Pares Franciscans del poble, capturades a Mallorca anys en-

D. Llorenç no perseguia el col·leccionisme purament recol·lector, o l'acumulació de peces exòtiques, rares o especials, sinó el coneixement del seu entorn natural

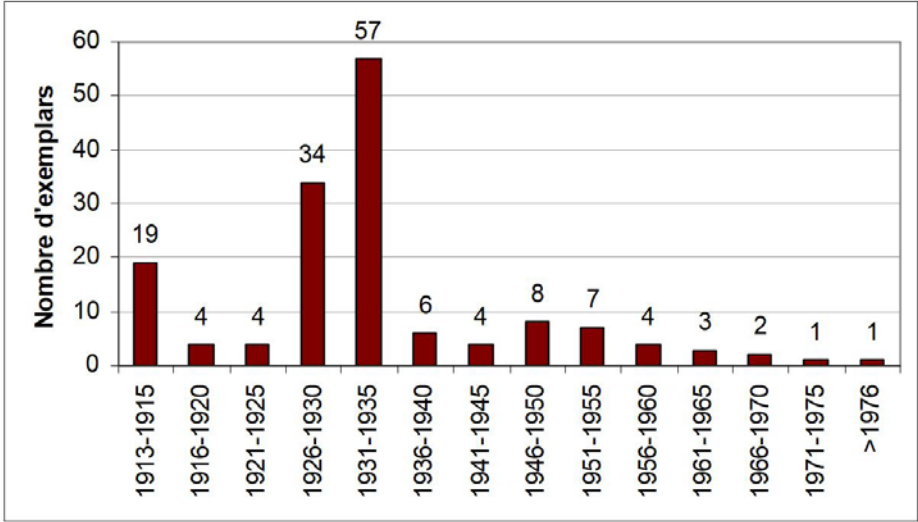
rere, abans de la constitució del Museu. És precisament en aquest petit nucli inicial de la col·lecció on trobam les peces més antigues, de l'any 1913: un mussol (*Otus scops*) capturat a Artà, un pingdai (*Alca torda*) trobat mort a la platja de Son Real (Sta. Margalida) i una xivitona (*Actitis hypoleucos*) capturada al Torrent de Canyamel (Capdepera). Tot i això, la major part de peces que entraren al Museu

Imatge d'una de les fitxes originals

Procés de neteja de les fitxes

Gràfica 1. Ritme d'incorporació de peces a la col·lecció.

i que conformen el gruix de la col·lecció d'aus, són les que foren aportades pels caçadors del poble als quals D. Llorenç convidava a col·laborar aportant peces d'interès per a la col·lecció, des dels aucells comuns fins als més rars. Així, la major part de les captures provenen tant de caça amb escopeta, com els capturats a colls de tords, abeurada, lloves..., tot i que també hi trobam exemplars procedents de col·lisions amb les esteses elèctriques, trobats morts a la platja després d'una tempesta (com un cadafet, *Fratercula artica*) o els trobats casualment a una barca de bou (el cas d'una noneta, *Hydrobates pelagicus*). D. Llorenç, gran afeccionat a la caça, també contribueix aportant peces.

El registre de dades

Per cada aucell que entrava a la secció D. Llorenç confeccionava una etiqueta identificativa on anotava totes les dades possibles: data, procedència, nom científic, nom popular, nom del caçador o donant..., aspectes biològics de l'exemplar o qualsevol altra particularitat que li resultàs d'interès. Actualment es conserven al Museu d'Artà 160 d'aquestes etiquetes originals manuscrites per D. Llorenç. A més, duia un quadern de registre.

Així, d'aquestes dues fonts es pot extreure un important volum d'informació com per exemple els noms populars dels aucells emprats a Artà a l'època. També els noms dels donants o caçadors dels exemplars, alguns d'ells molt coneguts a Artà i Capdepera. Especialment interessants són les dades de les espècies que a dia d'avui són escasses a la península d'Artà, com el voltor negre (*Aegypius monachus*), la moixeta voltонера (*Neophron percnopterus*), o l'àguila peixatera (*Pandion haliaetus*), i que ens permeten documentar la presència d'aquestes espècies al Llevant mallorquí als anys 30.

El ritme de creixement

La formació de la major part de la col·lecció d'aucells, i tota l'activitat addicional que va generar, tingué lloc en els 10 anys següents a la constitució del Museu, període en el qual D. Llorenç es va dedicar en cos i ànima a la secció. És tal la seva implicació que, fins i tot, la seva activitat recol·lectora de plantes es veu afectada.

La tasca ornitològica de D. Llorenç no es va limitar just a la formació de la col·lecció d'aus. La seva experiència naturalística era d'obligada consulta per a experts forans que sol·licitaven referències sobre la fauna

Les aus datades entre 1913 i 1926 són exemplars procedents de la col·lecció privada de D. Llorenç i els donats pels pares franciscans del poble. A partir de 1928, en motiu de la fundació del Museu, el ritme d'entrades és important arran de les aportacions de particulars i les gestions que D. Llorenç feia per subministrar exemplars al Museu. Podem observar que en els 10 anys següents a la fundació de l'entitat les aportacions foren nombroses. Amb l'inici de la Guer-

ra Civil Espanyola, el ritme d'incorporacions d'aus a la secció pateix una sobtada, però lògica, aturada. També s'hi sumen alguns problemes de salut. Però acabada la guerra, D. Llorenç ja decideix dedicar-se amb força a la botànica i a la formació del seu herbari particular, sense descuidar ni els seus ideals polítics ni el Museu, al que continua aportant nous exemplars, tot i que molt lluny del ritme dels inicis.

Després de la mort de D. Llorenç, al 1975, tan sols ingressaren dos exemplars: un pinsà borroner (*Pyrrhula pyrrhula*) al 1976, de dubtosa procedència, i un voltor negre capturat a Artà al 1984, donació de D. Llorenç Gili Flaquer (Actes del Museu, 23 de juny 1984).

Contingut del fons

A dia d'avui, la col·lecció està formada per 251 exemplars de 118 espècies diferents capturades íntegrament a Mallorca.

És difícil saber si el número d'espècies diferents de la col·lecció va arribar a ser més nombrós en algun moment de la seva història, ja que podem suposar la pèrdua d'alguns exemplars en el decurs del temps. De fet, forem testimonis de la pèrdua d'un dels dos

voltors negres que albergava el Museu, de recuperació impossible, i d'altres exemplars fets malbé a causa dels danys provocats a l'interior del magatzem durant les tempestes de novembre 2001. El tancament temporal del Museu també va contribuir de forma important al deteriorament de les peces, a causa de la pols acumulada i les afectacions derivades i típiques d'aquestes col·leccions.

També la dificultat que tenia D. Llorenç per identificar correctament les aus més desconegudes podria haver fet variar el número d'espècies diferents a la col·lecció. Així, s'han pogut detectar errors en la identificació d'alguns dels exemplars: apareixen peces identificades com milana negra (*Milvus migrans*), queca (*Botaurus stellaris*), falcó de la reina (*Falco eleonorae*) i aligot (*Buteo buteo*), quan en realitat corresponen a espècimens de falcó vesper (*Pernis apivorus*), orval (*Nycticorax nycticorax*), falconet (*Falco subbuteo*) i esparver en la seva forma fosca (*Aquila pennata*), respectivament. Al 1954, Federico Travé, de la Sociedad Española de Ornitologia (SEO) s'ofereix per identificar les espècies que D. Llorenç confessa que encara no havia pogut classificar.

Tord, *Turdus philomelos*. Exemplar parcialment leucístic.

Els favorits i altres peces més rellevants

D. Llorenç es mostrava entusiasta amb la seva tasca naturalística i manifestava sovint la seva emoció quan aconseguia exemplars rars o desconeguts per a ell, com per exemple el soteler (*Morus bassanus*) i el pelicà (*Pelecanus onocrotalus*).

El soteler fou caçat a l'octubre de 1948, mar endins, davant la costa de Llucmajor, per Joan Tomàs Roig. D. Llorenç el va veure al taller de taxidermia de D. Josep Parpal i va voler adquirir-lo, però no fou fins l'any 1953 quan D. Llorenç aconsegueix que el seu propietari el regali al Museu Regional d'Artà.

El pelicà fou caçat a s'Albufera de Muro al juny de 1952 per Pedro Riera, de Palma. És molt rellevant la captura d'aquest exemplar i molt comentat a diferents estaments. A la revista de la "Sociedad Ornitológica Española", Travé (1954) comenta que ha pogut observar l'exemplar al taller del taxidermista Josep Parpal a Palma. L'au és també objecte d'una edició especial de la Revista Ibérica (15 setembre de 1952), patrocinada per la SHNB i per l'Academia de Ciencias de Montesión, escrita per Juan Cañigueral, on manifesta: "disechado en Palma de Mallorca, intentamos adquirirlo para nuestro colegio de Montesión". Desconeixem l'estratègia que va emprar D. Llorenç per fer-se amb l'exemplar, però el fet que actualment estigui al Museu d'Artà dona prova de la seva perseverança i èxit.

També el voltor negre, la moixeta voltонера o l'àguila peixatera eren peces destacades per a ell.

El més destacat per a nosaltres és que apareixen a la col·lecció alguns exemplars rars o de molt difícil observació a les Illes, com per exemple una guàtlera maresa (*Crex crex*), capturada el 25 d'octubre de 1931 a Can Blanquer (Artà) o un coa-roja diademada (*Phoenicurus moussieri*), possiblement l'au-cell més rar de la col·lecció. Dissortadament, tot i els esforços dedicats, no hem trobat ni al Museu ni a tota la documentació consultada, absolutament cap referència de la seva procedència. Cosa semblant passa amb un pinsà borroner (*Pyrrhula pyrrhula*). L'exemplar que hi ha al museu just anava acompanyat d'una petita nota amb la data de la donació (07.01.1976), però sense concretar un lloc de procedència o el nom del donant. Pel fet que fos incor-

Soteler, *Sula bassana*. Noti's que estava tacat de petroli

porat després de la mort de D. Llorenç, no podem assegurar que l'exemplar fos capturat a Mallorca.

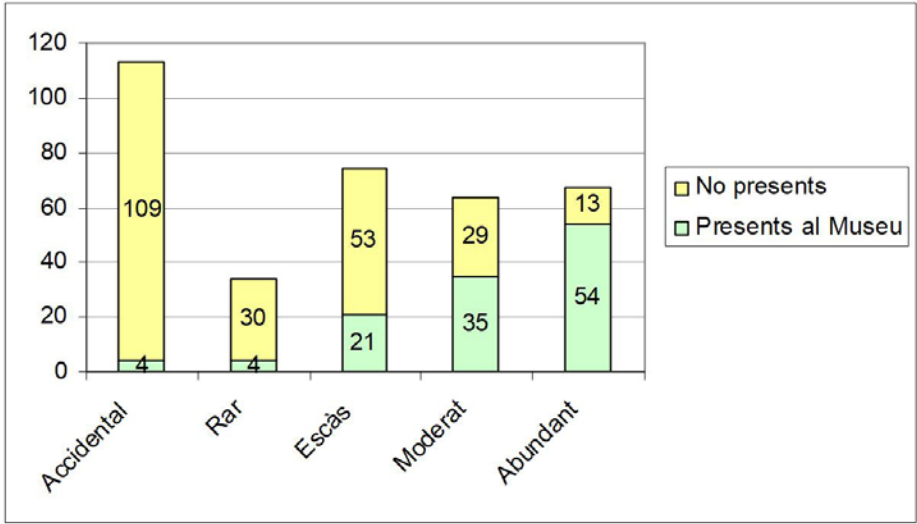
Finalment, cal destacar dins la col·lecció un petit grup d'auells leucístics o amb petites malformacions, i la presència actual d'un únic exemplar anellat de blaveta (*Luscinia svecica*) amb anella 170934 Bruxelles 4-Museum, tot i que sabem, per la correspondència particular de D. Llorenç, que altres aus que hi són al Museu portaven anelles que foren enviades als organismes pertinents.

Don Llorenç i l'ornitologia

La tasca ornitològica de D. Llorenç no es va limitar just a la formació de la col·lecció d'aus. La seva experiència naturalística era d'obligada consulta per a experts forans que sol·licitaven referències sobre la fauna ornitològica de l'illa. Acollia qualsevol consulta o correspondència arribada al Museu, com a peticions per a l'intercanvis d'aus o d'ous. Gestionava l'enviament d'anells, o assumia

les consultes que diferents organismes derivaven al Museu, ja que era allà on se concentrava l'activitat científica de la contrada. També va escriure breus notes zoològiques amb les observacions més rellevants. Rebia o acompanyava des de grups d'estudiants fins a il·lustres personatges que visitaven Artà i el Museu, entre ells la de l'ornitòleg alemany Adolf von Jordans, del qual D. Llorenç escriu al seu quadern de camp:

"Els mesos de maig i juny de l'any 1927 el Dr. Adolf von Jordans i el seu amic N. Bodman, baró de Bodman, han estat a Mallorca caçant aus per als museus alemanys, principalment per als de Bonn i Munich. El Dr. Jordans va estar a Mallorca l'any 1913 i posteriorment el 1921. El present viatge l'ha fet per completar el seu estudi, per al qual li faltava algun material, especialment d'aus. Ha passat a Artà tres setmanes durant les quals, amb l'ajuda del caçador Cosme, han recollit una bona partida d'espècies. Els he acompanyat diferents vegades, i hem fet amistat establint relació científica amb tan distingits amics. Té publicats dos treballs en alemany fruit dels seus viatges i pensa publicar un altre per completar, i tal vegada traduir-lo al castellà. Me diu que hi ha 23 espècies endèmiques, proporció bastant notable"

Gràfica 2. Relació entre l'avifauna registrada a Mallorca i la representada al Museu, en funció del seu estatus de presència.

Al 1954 D. Llorenç rep una carta de Federico Travé (precursor de la SEO), on li comenta que ha rebut referències de la seva tasca ornitològica a través del taxidermista Josep Parpal de Palma i li demana el seu suport i el convida a fer-se soci de la nova "Sociedad Ornitológica", petició que D. Llorenç acceptà d'immediat i entra a formar part del primer nucli de socis fundadors de la "Sociedad Española de Ornitología" (SEO, 1954). Igualment, el 1956, D. Llorenç donaria suport a la creació del "Centro de Estudios Ornitológicos de Baleares" a petició d'en José J. Tato Cumming.

La Comisión de Estudios Zoológicos del Consejo Superior de Investigaciones científicas igualment li sol·licità la seva col·laboració per poder mantenir un contacte permanent amb ell, a canvi de remetre-li informació periòdica. Sense cap tipus de dubte, D. Llorenç era referència a l'illa.

Una bona mostra de les aus més comunes de Mallorca

Les espècies presents al Museu representen el 33'5% de les 352 espècies d'aus observades a Mallorca (GOB, 2006). Tot i això, com es podria esperar, el grau de representació és major per a les espècies més comunes, ja que hi són representades 89 de les 131 espècies (67'9%) amb estatus de presència moderada o abundant a Mallorca (vegeu gràfica 1). Així, podem dir que la col·lecció, tot i comptar amb algunes espècies avui catalogades com a rareses (pelicà, guàtlera maresa, coa-roja diademada, pinsà borroner), és en general una bona mostra de les espècies d'aus més habituals a Mallorca.

D'altra banda, fent una anàlisi en funció del grup taxonòmic al que pertany cada exemplar, podem concloure que a la col·lecció hi són molt ben representades les espècies més grans o espectaculars (rapinyaires diürns i nocturns, agrons,...), les més vistoses, com abellerol (*Merops apiaster*), arner (*Alcedo atthis*), puput (*Upupa epops*), oriol (*Oriolus oriolus*), etc., i també el grup dels petits ocells (passeriformes), mentre que al grup d'aus aquàtiques (ànneres i limícoles) i marines és on hi trobam més mancances. Aquesta composició és fàcilment explicable si consideram que les aus naturalitzades més habituals eren aquelles que podien

fer més "planta" a la sala d'estar. D'altra banda, en la seva recerca activa de nous exemplars, D. Llorenç aprofità els caçadors locals, que per aquells temps capturaven sovint petits ocells amb xarxes d'abeurada, filats, bil·lestres i lloves. En canvi, les dificultats per a capturar espècies marines i, com ja s'ha comentat, les dificultats d'accés a s'Albufera (o potser la manca de bons contactes amb caçadors de la zona) podrien ser la causa de la baixa representació d'aquests grups ornítics.

Valuosa col·lecció que cal conservar

Hem d'estar agraïts a la figura de D. Llorenç que, dins una vida dedicada al coneixement de la natura a Mallorca, especialment la botànica, dedicàs també part del seu temps a les aus, a les quals va aplicar per igual el seu interès, coneixements i cura metodologia, cosa que ha permès que avui puguem gaudir d'aquesta important col·lecció d'auells íntegrament obtinguts a Mallorca i que D. Llorenç qualificàs com "la més valuosa de la secció d'història natural" "i "la més completa de Mallorca" (Bellpuig, 1961). El Dr. Friedrich Goethe, ornitòleg de l'Institut für Vogelforschung "Vogelwarte Helgoland", Wilhelmshaven (Alemanya) declarà també que: "pocas veces he visto una colección regional tan compleja y tan bien ordenada". L'ornitòleg Tato Cumming la va definir com "la

Les espècies presents al Museu representen el 33'5% de les 352 espècies d'aus observades a Mallorca

más completa colección de ornitología mallorquina".

La importància de la col·lecció no és tan sols històrica. La particularitat que tots els exemplars fossin capturats a Mallorca i tota la documentació que es conserva i l'acompanya la fa especial.

La ment científica i curiosa de D. Llorenç, amb l'objectiu marcat des del principi de millorar el coneixement de la diversitat ornitològica de l'illa, va possibilitar l'elaboració d'un acurat registre de dades que avui ens permet l'estudi i comparació d'informació, constituint una documentació extraordinària. A dia d'avui la col·lecció és visitable dins l'horari habitual del Museu d'Artà i resta tutelat per la Fundació Museu Regional d'Artà, que ha de procurar que aquest important patrimoni sigui conservat adequadament per a l'estudi i gaudi de generacions futures. •

Falcó cama-roig, *Falco verpertinus*, mascle.